הרב דוד שוטוריאנסקי, כולל שעלי תורה

ברכת התורה

מנייתה כמצוה בפני עצמה

איתא בברכות כא ע"א: "מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו". ובהמשך הסוגיא דנו ללמוד בקל וחומר ברכת התורה לאחריה מברכת המזון, וכן ברכת המזון לפניה מברכת התורה, ודחו.

מכאן מנה הרמב"ן (שכחת העשין טו) את ברכת התורה כמצוה בפני עצמה במנין התרי"ג, וז"ל: "שנצטווינו להודות לשמו ית' בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתנו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא... ובשלישי שלברכות (כא ע"א) אמרו מנין לברכת התורה וכו' מכלל זה מתבאר שהברכה הזו מן התורה. ואין ראוי למנותה מצוה אחת עם הקריאה כמו שמקרא ביכורים אינו נמנה אחת עם הבאתן וספור יציאת מצרים עם אכילת פסח".[1]

ואילו הרמב"ם לא מנה את ברכת התורה במנין המצוות. וכתב המגילת אסתר: "ונ"ל כי דברי הרמב"ן צודקים בזה המקום, ולא ידעתי למה לא מנאה הרב, אם לא חשב שמדרשם בזה הפסוק הוא על דרך אסמכתא בלבד, אמנם עליו להביא ראיה".

ובאמת בדעת הרמב"ם יש אומרים שנקט דברכת התורה מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, שלא כפשטות הסוגיא וכמו שחשב המגילת אסתר. כך כתבו הפר"ח (סי' מז), השאגת אריה (סי' כד) והמנחת חינוך (מצוה תל).[2]

אמנם בקרית ספר (הל' תפילה פי"ב) וכן בערוך השולחן (מז, ב) כתבו בדעת הרמב"ם שהיא מדאורייתא אלא שלא מנאה כמצוה לעצמה מפני שהיא כלולה במצוות הלימוד. אכן הרמב"ן כבר הרגיש בסברא זו ודחאה, שאין למנותה ביחד עם הלימוד כשם שמקרא ביכורים אינו נמנה כמצוה אחת עם הבאתם כנ"ל. וצריך להבין במה נחלקו, ומה טעמו של הרמב"ם לחלק בין מקרא ביכורים שמנאה כמצוה בפני עצמה, לברכת התורה שלא מנאה.

---

1. ראייה זו צ"ע, דמאי שייאטיה דסיפור יציאת מצרים לאכילת קרבן פסח, דהרי בזמן הזה דליכא פסח עדיין מצוה מהתורה בסיפור יצ"מ.
2. וצע"ג לפי זה בגמ' הנ"ל.

ואף אם ננקוט בשיטת הרמב"ם שברכה זו היא מדרבנן, על כל פנים צריכים אנו לחילוק זה אליבא דספר החינוך, שהרי כתב (מצוה תל) שברכת התורה מדאורייתא ואף על פי כן לא מנאה למצוה בפני עצמה, בניגוד למקרא ביכורים שמנאה כמצוה נפרדת מההבאה.

ברכת המצוה או ברכת הודאה

והנה כבר חקרו בגדר ברכת התורה, אם היא ברכת ההודאה על נתינת התורה, או ברכת המצוות היא, על מצוות הלימוד. ונראה שנחלקו בזה הראשונים, דמלשון הרמב"ן הנ"ל בספר המצוות מבואר שהיא ברכת ההודאה, ואילו מדברי הרשב"א (מובא בב"י מז) לא נראה כן, שנשאל למה אין אנו מברכים ברכת התורה לאחריה וכתב שקריאת התורה מצוה ואין מברכין על המצוות לאחריהם ושאני קריאת התורה בבית הכנסת שמברכין לאחריה מפני שהיא תקנה ועל התקנות מברכים לפניהם ולאחריהם. ומבואר בדבריו שהיא ברכת המצוה, שלכך אין בה ברכה לאחר הלימוד, וכן באור זרוע (ח"א סי' קמ) מנאה ברכה זו בין שאר ברכות המצוות.

ולכאורה אפשר לומר שבזה גופא נחלקו הרמב"ן והרמב"ם. לדעת הרמב"ן שהיא ברכת ההודאה[3] להודות על נתינת התורה לישראל, הוא ענין נפרד ממצוות הלימוד ולכך השווה למקרא ביכורים שעניינה הודאה על הארץ ושאר הטובות אשר גמלנו ה', והיא בעצם נפרדת ממצוות ההבאה.

לא כן הרמב"ם (לפי הקרית ספר וערוך השולחן) ובעל ספר החינוך, שלדעתם היא ברכת המצוות ולכך הברכה שייכת לעצם מצוות הלימוד ואינה דבר נפרד, שהברכה נחשבת כחלק מאופן קיום המצוה, הלכך אין זה דומה למקרא ביכורים שהוא ענין הודאה העומד לעצמו ולכך נמנה כמצוה נפרדת מגוף ההבאה.

ברכת המצוה אינה קיום בפני עצמו אלא חלק מהמצוה

ואפשר להביא כמה ראיות ליסוד זה שברכת המצוות היא חלק מצורת המצוה, כלומר לעשותה בברכה, והעדר הברכה היא חיסרון בגוף המצוה (מדרבנן), מכמה מקומות.[4] [5]

---

3. [עי' פנ"י ברכות יא ע"ב. **י.ה.**]

4. דאם לא תימא הכי עדיין היה הרמב"ם צריך למנות ברכת התורה במנין התרי"ג, דסוף סוף איכא שתי קיומים נפרדים ודומיא דמקרא ביכורים.

5. את עצם היסוד והראיות שמעתי מהגאון הרב אריאב עוזר. [יש לציין גם לשו"ת שבי ציון או"ח א' סי' ו. וצל"ע ביחס לכלל הנקוט בידינו שברכה אינה מעכבת את המצוה. **י.ה.**]

בתוספות הרא"ש בברכות (טו ע"א, ד"ה אבל תרומה) כתב על פי דיוק לשון הגמ' שרק משום שברכת המצוות מדרבנן לכן אין הברכה מעכבת המצוה, אבל אם היתה מדאורייתא היתה מעכבת. הרי שגדר הדבר הוא שצורת עשיית המצוה היא בברכה, שאם לא כן נהי דביטל מצוות ברכה, אך מדוע המצוה תיבטל בשל חיסרון הברכה.

וכן ממה שדרשו בווידוי מעשר "ולא שכחתי" (דברים כו, יג) - "מלברך" (רש"י שם, והיא משנה במסכת מעשר שני פ"ה מי"א), משמע שהברכה שייכת לקיום המצוה גופא, שאילולא כן מדוע יתוודה כאן על מצוה זו והלא אינו מתוודה אלא על קיום דיני המעשרות בלבד.

וכן ממה ששנינו (תרומות פ"א מ"ו) דאילם לא יתרום בגלל שאינו יכול לברך, משמע שחיסרון בברכה מחסיר במצוה, שאם לא כן הלא גם כשלא יתרום הוא אלא אחר, יפסיד האילם את הברכה ומדוע לא יתרום, אם לא משום שהמצוה תיפסד מבלעדי ברכתה.

ביאור אחר בדעת הרמב"ם והחינוך וגדר אחר לברכת התורה

ומ"מ בלשון החינוך לא משמע כלל כהצד שהיא ברכת המצוות. ויתכן לומר באופן אחר, דאף אם נימא דברכת התורה אינה ברכת המצוות, אין הכרח לפרש שהיא ברכת ההודאה כמבואר בהדיא ברמב"ן, דהגר"ח (מובא בחידושי מרן הרי"ז הלוי פי"א מהל' ברכות) נקט שהתורה עצמה טעונה ברכה. והיינו שאופן לימוד תורה (ולא בגלל המצוה שבו) טעון ברכה לפניו, שאמרה תורה שלא יגש אל הקודש באקראי ובלא הכנה של קריאת שם שמים ונתינת גודל לאלקינו.

ובזה יישב הגר"ח את פסק השו"ע (מז, יד) שנשים מברכות ברכת התורה. והגר"א השיג דהלא מקרא צווח "ולמדתם את בניכם" ולא בנותיכם, והיאך תאמר האשה "וצונו", אלא העיקר כמו שכתבו התוס' שנשים יכולות לברך על מ"ע שהז"ג אע"פ שפטורות מהן, וכמו כן יכולות ברכת התורה אם ירצו. אך השו"ע עצמו הלא סובר בכמה מקומות שאשה אינה מברכת על מצוה שפטורה ממנה וכיצד נקט שמברכות ברכת התורה. וביאר הגר"ח שהברכה קאי על התורה עצמה ולא על המצוה שבלימוד, הלכך נשים שפיר מברכות מטעם שהתורה עצמה טעונה ברכה, בין אם מתקיימת בכך מצוות לימוד בין אם לא, ולדעת השו"ע הן חייבות בברכת התורה ולא רשות בלבד.[6] זהו גדר שלישי בביאור ברכת התורה.

---

6. ועיין בביאור הלכה דלדעת השו"ע אשה יכולה להוציא איש בברכת התורה כיון שהיא מחויבת בה, משא"כ לשיטת הגר"א דמברכת בתורת רשות ואינה יכולה להוציא האיש. [ע"ע שו"ת צי"א חט"ו סי' כד. **י.ה.**]

והגר"א שהשיג דעתו שברכת התורה היא ברכת המצוות, כמו שמבוארת שיטתו בכמה מקומות (סי' מז ועוד),[7] על כן הקשה כנ"ל.

ולפי זה יש לומר שהרמב"ם והחינוך סוברים כהגר"ח ועל כן אינה כמצוה בפני עצמה כי זהו מפרטי תלמוד תורה, מה שאין כן להרמב"ן היא ברכת ההודאה ואינה כלולה במצוות הלימוד.

[ולעולם היה קשה לי היאך יתכן לומר שברכת התורה ברכת המצוות היא, דהא נחלקו האמוראים (יא ע"ב) על איזה חלק מן התורה מברכים, ואם ברכת המצוה היא - הא איכא קיום מצוה בכל התורה כולה. ואחר כך ראיתי בעמק ברכה שהקשה כנ"ל, ע"ש שהוכיח מזה כדברי הגר"ח הנ"ל. וצריך לומר דלשיטת רבא (והכי קי"ל) שמברכים אף על תלמוד ועל שאר חלקי התורה הוי ברכת המצוות ולכן מברכים, אך שאר האמוראים פליגי וסבירא להו כהרמב"ן או כהגר"ח, ועדיין צ"ע.[8]]

קושיא בדברי הרמב"ן ושני דינים בברכת התורה

אלא שעדיין יש להקשות על דברי הרמב"ן, דהא כל הראשונים הקשו (ברכות יא ע"ב) מדוע אין אנו מברכים שוב ברכת התורה כשמפסקים ללמוד וחוזרים, וברור שקושיא זו היא רק אם ברכת התורה היא ברכת המצוות. ועוד שהרמב"ן עצמו בחידושיו (על דף כב ע"ב, ד"ה כבר) כתב שברכת אהבת עולם ברכת המצוה היא לקריאת שמע דברכת שינון תורה היא,

---

7. לדוגמא הא דנקט לברך בהרהור (דלא כהשו"ע) והא דפסק שאם הפסיק בין הברכה ללימוד הוי ברכה לבטלה.

[**הערת עורך (א.ס.)**: יש בנותן טעם לציין מה ששמעתי בשם הגר"ש פישר זצ"ל, שבכמה מקומות מפרש הגר"א את דברי השו"ע שלא כשיטת השו"ע עצמו במקום אחר, כיון שהוא תפס את השו"ע כספר שמלקט את דעות הראשונים ולא כספר המכריע כדעת מי ההלכה. עכ"ד. ואחת הדוגמאות לדבר היא מנידון דידן. וע"ע בביאוה"ל ר"ס שיא (ד"ה וכל זה), ובשו"ע סי' רנג ס"א לסי' רנד ס"ב ובביהגר"א שם). ואע"פ שבהקדמה לשו"ע מבואר שהמגמה היא לפסוק (כלשונו שם "הלכה למעשה", "הלכה פסוקה"), מרן עצמו כתב שם שספר זה הוא קיצור של ספר ב"י וכו', ואולי אליבא דהגר"א כוונתו שיוכלו מורי ההוראה לפסוק מתוך הספר הלכה למעשה והלכה פסוקה (וגם "התלמידים הקטנים"). ונראה שגם הגר"א מודה שיש מקומות שהכריע, אבל בכמה מקומות אינו חושש לומר שהשו"ע הביא שתי דעות הפוכות, ואינו נדחק לפרש שחזר בו מהכא להתם כמו שכותבים לפעמים מחברים אחרים. ויש להאריך עוד בזה ואין כאן מקומו].

8. נראה דנהי שיש קיום מצוה בכל חלק מחלקי תורה, מ"מ הברכה היא רק על דבר שורשי יותר - עי' ריטב"א יא ע"ב וכן ר"י מלוניל (קובץ שיטות קמאי עמ' רלז). וגם בשי' השו"ע י"ל כן, שיש "מצוה" בהרהור ד"ת, אבל אין ברכה. ואכמ"ל [**י.ה.**]

והשוה זאת לברכת התורה, ע"ש. וא"כ סותר הרמב"ן דברי עצמו דבספר המצוות כתב דהיא ברכת ההודאה.

ויישוב לזה ראיתי בשו"ת אורח משפט (ברכת התורה יא) למרן הראי"ה קוק[9] שכתב לחדש דאיכא שתי דינים בברכת התורה, דין ברכת ההודאה דאורייתא להודות פעם אחת ביום על נתינת התורה ועוד עשאוה חז"ל גם כן לברכת המצוה דלא גרע תלמוד תורה משאר המצוות והיינו מדרבנן.[10]

ויסוד הרב זצ"ל מבואר בירושלמי (פ"ז דברכות ה"א), שאמרו לא למדו ברכת התורה מברכת הזימון אלא לרבים, כלומר בלימוד הרבים. ומקשה אם כן כשלומד בינו לבין עצמו לא יברך, וא"ר אבא מרי אחי רבי יוסי עשאוה כשאר כל מצוותיה של תורה, מה שאר כל המצוות טעונות ברכה אף זו טעונה ברכה.[11]

הרי מבואר בירושלמי שמלבד חיוב דאורייתא של הודאה הדומה לברכת זימון, יש חיוב דרבנן לברך כשאר מצוות.

תירוץ קושיית הצל"ח

ולפי הנ"ל מתיישבת קושיית הצל"ח (יא ע"ב) שהעיר מדוע אין נשים מברכות כשהסיחו דעתן, דהא שאין אנו מברכים שוב בהסיח דעתו משום דבכל שעה מחויב ללמוד וכשחוזר אין כאן לימוד אחר אלא חוזר ללימודו הראשון, וא"כ בנשים שאינן מצוות בתלמוד תורה לכאורה צריכות לחזור ולברך, אך כתב שלא מצא זה בשום פוסק.

אך לפי היסוד הנ"ל ניחא שהרי מצד ברכת ההודאה די בפעם אחת ביום, וכל מה שדנו הראשונים על הסח דעת היינו רק משום לתא דברכת המצוות והרי מצד ברכת המצוות אין ברכת זו קיימת כלל בנשים ורק משום ברכת ההודאה אתינן עלה וא"כ בפעם אחת ביום סגי.

luccachut @gmail.com

9. מקור זה הראני מו"ר הגאון הרב שלמה הירש.

10. ע"ש שכתב ליישב קושיית הראשונים מדוע אין אנו מברכין בהפסק, דכיון שמדאורייתא פעם אחת סגי שוב לא תיקנו.

11. ובמשכנות יעקב (סי' ס) נקט כן להלכה, שדווקא בלימוד תורה ברבים הברכה היא מדאורייתא, אבל ביחיד היא כשאר מצוות.